

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI STUDENACA KOD IMOTSKOGA

Vuković, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:077342>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-07-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
STUDENACA KOD IMOTSKOGA**

MARIJA VUKOVIĆ

SPLIT, 2017.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI
STUDENACA KOD IMOTSKOGA**

Studentica

Marija Vuković

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2017. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Vjerske usmene lirske pjesme.....	6
3. Predaje.....	9
3.1. Etiološke predaje	10
Postanak izvora Zvizda	10
Naziv planine Zavelim	12
3.2. Mitske predaje	13
Zlatni tkalački stan	13
Vile.....	14
Vila ispunila želju – Riđe koze	15
3.3. Demonološke predaje	16
Vukodlaci.....	16
Vještice i more	18
3.4. Pričanja iz života	19
Ivankova ruka ubila dva vuka	19
Ljubavna priča	20
4. Ganga	22
5. Svadbeni običaji.....	24
6. Pokladi	27
7. Mudre izreke	28
8. Zaključak.....	30
Rječnik	31
Izvori	33
Vlastiti zapisi, popis kazivača	33
Literatura	33
Sažetak	35
Summary	35

1. Uvod

Književnost je bila i ostala važan dio ljudskoga života, a upravo se usmena književnost smatra njenim najstarijim i najdugotrajnijim oblikom. Usmena je književnost stara onoliko koliko i sam čovjek i razlikuje se od pisane književnosti po tome što usmeni način izražavanja drukčije komponira književni tekst od pisanoga.¹ Zbog toga razloga, usmena književnost čuva sveukupnost onoga što je stvorilo tradiciju pa su se usmenom predajom prenosili i prvi važni tekstovi. Važno je istaknuti da „usmene književnosti podliježu utjecajima vremena i okoline, mijenjaju svoja obilježja, svoje povijesne teme i junake, svoj aktualni kontekst, ali ujedno sadrže i izvanrednu stabilnost osnovnih struktura“.²

Hrvatska je usmena književnost još od najranijih vremena dio europskog književnog i kulturnog kruga, međutim ni danas nije dosegla isti društveni status koji ima pisana književnost. Ova se vrsta književnosti u većini europskih zemalja, pa tako i u Hrvatskoj, razvija u vrijeme romantizma kada se javlja interes za planskim sakupljanjem, zapisivanjem i proučavanjem usmene književnosti.³ Danas je ipak, velik broj usmenih tekstova hrvatske književnosti ostao bezimen usprkos činjenici da poznaje dosta izvrsnih kazivača.⁴ Sami sustav usmene književnosti sačinjavaju: lirska pjesma, epska pjesma, pripovijetka (priča), drama (folklorno kazalište), retorika, poslovice i zagonetka, a svi ti oblici sadrže i daljnju unutrašnju mogućnost podjele. Bitno je naglasiti da su se svi sustavi hrvatske usmene književnosti uvijek oblikovali mjesnim govorom, odnosno na tri književna jezika tj. narječja – štokavskom, čakavskom i kajkavskom narječju te na njihovim dijalektima i poddijalektima. To pravilo nije zaobišlo ni malo mjesto Studence čiji su stanovnici govornici novoštokavskog ikavskog dijalekta šćakavskoga tipa.

Studenci su mjesto u sjeverozapadnom dijelu Imotske krajine koje danas broji tek oko 400 stanovnika, a ta brojka iz godine u godinu sve više opada, dok je nekoć najveći broj stanovnika bio nešto viši od 2 300. Značajno je da se na ovom području odvijao život još od prapovijesnog doba, a o tome svjedoče ostaci gradina i grobnica na području Studenaca. Vjerojatno sam naziv Studenci dolazi od brojnih vrela, odnosno studenaca, koji se nalaze oko polja, a bili su bogati vodom toliko da su i ljudi iz okolnih sela dolazili na Studence tražiti vodu za vrijeme sušnih dana. Ti zdenci su: Alibegovac, Dedino Vrilo, Kašin Bunar, Šakića

¹ Josip Kekez, *Usmena književnost*, Globus, Zagreb, 1998, str. 133

² Maja Bošković-Stulli, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1978, str. 40

³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007, str. 11

⁴ Stipe Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, ŠK, Zagreb, 2013, str. 37

Bunar, Ševar, Šip, Vrbica i Zvizda. Druga teorija o postanku imena jest da naziv dolazi od imena stare ilirske utvrde koja se nalazi blizu osnovne škole, a zove se Studa. Treća se, pak, teorija temelji na klimi koja vlada u tom kraju, a to je hladnija, kontinentalna, *studena* klima. Uzrok tome može se pronaći u blizini bosanskih planina, kao i u činjenici da se mjesto nalazi na oko 700 metara nadmorske visine. Zbog te klime ljeta su prilično ugodna pa se i za blagdan studenačkog zaštitnika sv. Ilije koji se slavi usred ljeta, 20. srpnja, Studenčani ne moraju preznojavati na visokim temperaturama koje pogađaju okolicu.

Važni dijelovi, tj. zaseoci ovoga kraja su: Alibegovac, Batalići, Batinići, Bekavci, Depići, Draga, Dubrava, Govneč, Gutići, Jurčevići, Meštovići, Miljkovača, Musinac, Podgredina, Podkula, Pržići, Repinjoča, Stanine, Vranići, Vrdolac, Vrtače. Tijekom 20. stoljeća došlo je do masovne emigracije stanovnika sa Studenaca ponajviše u Njemačku, Austriju, Belgiju, Francusku ili Švicarsku gdje su muševci odlazili na privremeni rad, a kasnije dovodili svoje obitelji i nastavljali život u inozemstvu. Lijepi dio te tužne priče je da se barem jedan dio njih vraća svake godine u rodno mjesto u vrijeme sv. Ilije, donira dio novaca za razvoj svoje župe i u život kraja, a u posljednje su vrijeme obnovljene mnoge kuće te se umirovljeni *gastarbajteri* vraćaju provesti posljednje godine života u mjestu u kojem su napravili prve korake.

Sve riječi u ovome radu nastale su iz ljubavi bilo onih koji su ih izgovorili na terenu dok je rad još bio u izradi, bilo onih kojih su te riječi zapisali prisjećajući se davnih priča što su im njihove bake i djedovi ili čak prabake i pradjedovi govorili dok su im kao djeca sjedili u krilu uz vatru na *ognjišću*, bilo onih koji su to sve satakali u jednu cjelinu i time dali pregled života i običaja na Studencima te na jednom mjestu izabrali ono najljepše i najmelodičnije što će ih zauvijek podsjećati na to odakle potječu njihovi korijeni. Osim toga, cilj ovoga rada je da se, s obzirom na sve veći pad broja stanovnika, niti jedna riječ, niti jedna pjesma, niti jedna legenda, niti jedna anegdota... nikada ne zaboravi jer kako glasi jedna hrvatska poslovice „Čovjek bez zavičaja je kao stablo bez korijena“.

2. Vjerske usmene lirske pjesme

„Lirske pjesme su općenito najveća i najznačajnija vrsta narodnog stvaralaštva i tradicijske kulture. Glavno obilježje lirskoga je u tome da se sve zbiva u iznimno profiliranom duševnom okružju/situaciji.“⁵ Zbog toga je njihovo glavno obilježje osjećajnost. One su ujedno najmnogobrojnija usmenoknjiževna vrsta, a dijele se na vjersku i svjetovnu liriku. Vjersku bi usmenu liriku sačinjavale: adventske i božićne pjesme, korizmene i uskrsne pjesme te svetačke pjesme, a također se mogu dodati još i molitvene pjesme Isusu, molitvene pjesme Mariji, jutarnje, večernje, obredne, prigodne i općinske pjesme.⁶ Lirske narodne pjesme uglavnom nemaju naslove već se za naslov uzima prvi stih pjesme ili pak naziv dobivaju prema svecu kojemu je pjesma posvećena. Ova vrsta vjerskih usmenih lirskih predaja naziva se još molitvenim pjesmama ili molitvicama. Često pjevaju o novozavjetnim zgodama, a literarna tenzija može biti usmjerena i prema osobnim preokupacijama kazivača molitelja.⁷

Hrvatske vjerske usmene pjesme postoje još od 13. st. pa sve do naših dana i dokaz su o „dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća i pod tuđinskom i pod nenarodnom vlašću“.⁸ Ove su se pjesme redovno molile u hrvatskim obiteljima, ali od Drugog svjetskog rata dolazi do zamjetnog slabljenja te je ovakvih molitvica sve manje.

U studenačkom kraju najbolje su ostale sačuvane molitve Velikoga tjedna koji obuhvaća dane od Cvjetnice do Uskrsa, a u kojem se kršćani prisjećaju Isusove muke, smrti i uskrsnuća. Razlog tome leži u činjenici da je Veliki tjedan najbogatiji tjedan u godini u crkveno-pučkoj tradiciji.⁹ Veliki Četvrtak dan je kada je Isus sa svojim učenicima blagovao posljednju večeru. Na taj dan tradicionalno se priprema divlje zelje i beskvasni kruh zbog čega se naziva i Zeljavi četvrtak, a diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine moli se molitva *Križići* ili *Sto dušica* ovisno kako ju tko naziva.¹⁰ S obzirom na toliku rasprostranjenost, svako mjesto ima svoju varijaciju ove molitvice pa tako i Studenci.

⁵ Stipe Botica, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, ŠK, Zagreb, 2011, str. 276

⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007, str. 129

⁷ Stipe Botica, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, ŠK, Zagreb, 2011, str. 266

⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007, str. 128

⁹ Marko Dragić, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius 8, 8, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2015, str. 156

¹⁰ Isto, str. 165

MOLITVA NA VELIKI ČETVRTAK

*Dušice grišna,
Bud' u viri kripna!
Kada budeš putovati
Uskim klancim, dugim putim,
Susrest će te duh nečisti;
Pitat će te duh nečisti:
Čija s', dušo, jesi l' moja
Il' si Božja?
Nisam tvoja već sam Božja,
Kad sam bila na onome svitu,
Ja sam Bogu obećala sto amena,
Sto križića, sto se puta prekrstila
Na blagdanak – na Veliki četvrtak.¹¹*

Za najveći kršćanski blagdan Uskrs i to u samo uskršnje jutro na Studencima se molila uskrsna molitva, a navode se dvije njene verzije:

USKRSNA MOLITVA

*Hvaljen Isus, Gospe mila,
Ja ti nosim lipa glasa,
A ti meni Božjeg dara
Od Isusa Sinka tvoga,
Što je jutros uskrsnuo
Na jutrašnje jutrašće
Kono žarko sunašće.
Tijelo svoje ostavi na šenici,
Krvcu svoju na lozici.
Gospe, mi ga daj
Na umrli dan!¹²*

¹¹ Kazivao Timotej Vuković 2017. g. u Podstrani. Rođen 1967. g. u Splitu. Odrastao je na Studencima.

¹² Kazivala Miranda Banovac, rođena Bilić 1965. g. na Studencima. Kazivala je 2017. g. u Splitu.

USKRSNA MOLITVA II

*Daj mi, Gospe, dobar dan
Ja ću tebi bolji dar,
Od Isusa sina tvoga
Koji ti je uskrsnuo
Na današnji dan.
Gospe mi ga pošalji
Na umrli dan.¹³*

Prije spavanja vjernici imaju običaj da se pomole Bogu da ih čuva i zahvale mu se na proteklom danu. Na Studencima se sačuvala ova verzija večernje molitvice:

VEČERNJA MOLITVA

*Lego spati, Boga zvati
I Divicu Božju Mati.
Zovem Boga za Oca,
Divicu za Majku.
Križom se križam,
Pod križ ligam,
Križ me čuva,
S večeri do svita,
Bog i Gospa pribivaju
S nami dovika!¹⁴*

Na Studencima se uz sv. Iliju, zaštitnika mjesta, posebno štuje blagdan sv. Ante kojem se u čast priređuje i procesija. Njemu su posvećene brojne pjesme i molitve.

PJESMA SVETOM ANTI

*Iz zemaljske suzne doli uzdižemo tebi glas,
Ante, sveti, moli za nas, sada i na smrtni čas.
Ante, sveti, moli za nas, sada i na smrtni čas.*

¹³ Kazivao Timotej Vuković 2017. g. u Podstrani. Rođen 1967. g. u Splitu. Odrastao je na Studencima.

¹⁴ Kazivala Miranda Banovac, rođena Bilić 1965. g. na Studencima. Kazivala je 2017. g. u Splitu.

*Nevolja nas teška tišti utjehe nam s neba daj,
Oproštenje svim nam išti i nebeski sjajni raj.
Oproštenje svim nam išti i nebeski sjajni raj.*

*Daj se sjeti Ante, sveti, potištenog puka svog,
Koji trudno cilju stupa nek mu sreću dade Bog.
Koji trudno cilju stupa nek mu sreću dade Bog.*

*Od ljutog dugog boja već nam slabe sile sve,
Al je moćna pomoć tvoja svladat ćemo dušmane.
Al je moćna pomoć tvoja svladat ćemo dušmane.*

*Ti nam čuvaj sve Hrvate što ih redom ima god -
Da na pravi put se vrate ti nam čuvaj sav naš rod.
Da na pravi put se vrate ti nam čuvaj sav naš rod.*

*Spasitelja za nas prosi kog' na rukam nevinim
Već na zemlji držao si da nam pokoj dade svim.
Već na zemlji držao si da nam pokoj dade svim.*

*Ti se Njemu za nas moli bio danak ili noć
Pa da nakon patnje, boli zavrijedimo k tebi doć.
Pa da nakon patnje, boli zavrijedimo k tebi doć.¹⁵*

3. Predaje

Predaja je prozno-pripovijedni žanr usmene književnosti. Temelji se na vjerovanju u istinitost njena sadržaja, ali iz toga se ne treba izvući zaključak da je ona vjerovanje, a ne fikcija.¹⁶ U predajama se pronalaze mitski dijelovi, demonološki likovi koji se miješaju u ljudske živote, različiti povijesni i zemljopisni sadržaji, sveci, životinje, likovi iz realnog i

¹⁵ Pjesmu je kazivala Timoteju Vukoviću jedna baka sa Studenaca čijeg se imena ne sjeća, a on ju je u mladosti zapisao.

¹⁶ Josip Kekez, *Usmena književnost*, Globus, Zagreb, 1998, str. 185

nerealnog svijeta, mjesne specifičnosti, tajne... Sve je to izmješano u ovim pričama. One su „pune životne snage, raznovrsna sadržaja, uspješnih narativnih odlika, dinamična stila te se rado pričaju, prenose i traju u izvedbama“.¹⁷ Značajno je da „svaki kraj ima svoja ustaljena vjerovanja koja proizlaze iz narodnog života i običaja te mogućih mitskih ishodišta“.¹⁸

Predaje se mogu podijeliti na: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske predaje, demonske (demonološke) predaje, pričanja iz života.¹⁹

3.1. Etiološke predaje

Etiološke predaje nastale su „na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, grobalja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima.“²⁰ One nastaju na temelju povijesnih, mitskih, eshatoloških, demonoloških i legendnih događaja, a mogu nastati i na temelju pričanja iz života. U njima su „sačuvana sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti“²¹, a o tome svjedoče i brojni toponimi.

Postanak izvora Zvizda

Bijaše to davno. Nitko ne zna kad, ali se sigurno zna da se događaj zbio u vrime turskog zuluma u našin krajevin. Turci su bili na Studencin. O ton svidoče nazivi dvaju zaselaka Potkule i Albegovca i njiva Turske ploče. Turski je beg bio u Vinici. Bio je nemilosrdan i ugnjetava je naš narod, kaure, kako su nas zvali. Nametnio je mnoge poreze i daće, a najteže je bilo to što je beg ima pravo „prve bračne noći“. Stoga su se naši momci ženili krijomice, da ne bi beg dozna. Cure su se krale. Često puta ni roditelji nisu za to znali. Kako ljubav nema granica, a srcu se ne more zapovidit, zaljubi se kršno momče iz duvanjskog kotara, iz obitelji Tomića, u lipotu-divojku, Sinjanku iz Udovičića. Bijaše zor-divojka, lipa da

¹⁷ Stipe Botica, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, ŠK, Zagreb, 2011, str. 312

¹⁸ Isto, str. 298

¹⁹ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 33-34.

²⁰ Isto, str. 49.

²¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007, str. 415.

je se dva oka nagledaju. Zadadoše viru da će jedno drugon pripadat i da će se volit do groba, te da ji niko ne će rastavit.

Prolazio dan za danon. Mladi Tomić je skuplja svatove u najvećoj tajnosti, Duvnjake, sve po izbor junake. Jednoga dana, nakon roditeljskog blagosova, zaputiše se u Cetinsku krajinu po kičenu divojku. Nisu smili ić Livanjskin poljen, jer bi ji opazili i već na odlasku po divojku napali. Krili su se brdovitin studenačkin pridilin i zapadnin dilon Imocke krajine. Sritno dođoše u ravno Sinjsko polje, isprosiše divojku, blagovaše i gostiše se tri dni, a unda se zaputiše kući, na radost mladoženjinu i njegovi roditelja. Putovanje je bilo dugo i naporno. Ipak se pivalo i popivalo, razigravali se bisni konji i junaci. Išli su priko Dobranja, Sviba i priko Musinca spuščali se u polje da napasu i napoje konje da se odmore. Ni slutili nisu šta ji čeka.

Turci su ipak saznali za svatove, okupili se, predvođeni begon, i postavili zasidu. Turska se vojska utaborila u Klanacu i nije se mogla primitit, iako je izvidnica išla prid svatovin. Kad su se svatovi spustili niz Aljevac, Turci jurmuše iz Klanca i započeoše boj. Sraz je bijo silan. Sukobi se krst i nekrst, jedni branec svoju viru, čast i domovinu, drugi otimljuć i ubijajuć. Čula se samo vika i zapomaganje, jauci pomišani s rzanjen konja, zveketon sabalja i bojni kopalja. Sve je tutnjilo, treslo se i ko da se samo tlo ugibalo pod nogon. Boj je traja skoro tri sata. U smiraj dana bojište je utinulo. Čuli su se samo bolni uzdasi i prigušeni jecaji umirući. Sve je bilo prikriveno leševin junaka i mrtvi konja. Svi svatovi pogiboše, ali se i turska sila slomi. Ono što ostade pobiže glavon kud mogaše.

Osta samo lipota-divojka, neobljubljenja, nemilovana, neudomljena. Oda jedna bojnin poljen i privrće junake tražeć svoju nesuđenu jubav. Pronašla je njega, kuma, divera, starog svata i barjaktara. Srce joj se skamenilo. Zanimila je, ostala bez jauka na usnama, bez suze u oku, poput stine. A unda je pa mrak. Sve je bilo pusto, tamno i prazno. Čuli su se samo graktaji gavranova, a zvizde su treperile na nebu ko nimi svidoci, dajuć tračak svitla i nade. Sila je navr briga i gorko proplakala. Njezine suze potekoše niz brig i pritvoriše se u bistri izvor. Ljudi ga prozvaše Zvizdon, sićajuć se zvizdanog neba u noći nakon boja koji je dobro zapantila nesritna divojka. Od tada pa do danas taj izvor nikad nije prisušijo. Napaja žedne širon Studenaca i još deset okolni sela u vrime najteži suša. Na ton se izvoru odmara putnik i namirnik. Tu taže žeđu domaće i šumske životinje. To je vrutak života.

Nesritna divojka i žitelji bliži zaselaka pokopaše tila poginuli na brižuljku povr Zvizde. Danas se taj brižuljak zove Stećci. Divojka je svaki dan obilazila grebe i oplakivala svoje mile. Čuvajuć ovce i ispredajuć konce, na glavi je donosila ogromne kamenove koji su bili nadgrebni spomenici. Nemojte se ton čudit! Bog jon je da nadljudcku snagu. Te se stine i

danas nalaze na Stećcin i svidoče o junačkoj smrti svatova koji obraniše čast divojačku i cilog njezina roda.

*A, šta je bilo s divojkon? Živila je dugo. I nakon smrti obilazila je misto svoje nesriće i životne žalosti. To se i danas događa svake noći oko ponoći, samo je svak ne more vidit. Niki Studenčani su i danas živi svidoci koji su vidili divojku u narodnoj nošnji kako sidi na Zvizdi nogu umočeni u izvorsko korito. Kažu da će to bit tako do kraja svita i vika.*²²

Naziv planine Zavelim

Planina Zavelim uzdiže se na sjevernome rubu Imotske krajine iznad sela Studenaca i Ričica te hercegovačkoga Vira. Proteže se ravno u smjeru od zapada prema istoku; najduljim je svojim hrptom graničnikom između Dalmacije i Bosne, na istoku dijelom razdvaja Bosnu od Hercegovine. Ne govori se slučajno u Viru: “Kada naš pivac zapiva, čuje se u tri kotara.” (Misli se, dakako, na posuški kotar, imotski i duvanjski, jer je svaki u drugoj pokrajini). Selo je Vir donekle zavučeno između Bosne i Dalmacije na sjeveroistočnome prostoru Imotske krajine. Zavelim je manja planina, ne dosiže ni 1500 m, duga je do petnaestak kilometara. Kada pak nije planina, biva selo u županjačkom kotaru u Bosni i Hercegovini. Nema sumnje da je selo Zavelim prozvano po istoimenoj planini na čijem podnožju leži.

Koliko mogah slijediti najstariji podatak, planina Zavelim nanesena je na zemljopisnu kartu izrađenu u XVII. st. i tiskanu u Veneciji. Od 1717., kada je Mletačka Republika zaposjela zagorsku Dalmaciju pa do konca njezina upravljanja 1797., stvoreno je više zemljopisnih karata Imotske krajine, na svakoj je označena planina Zavelim. I na svakoj je jednako napisana, što je rjeđa pojava u doba nesređena pravopisa uređena prema talijanskome. Pridavalo joj se više pozornosti svakako i zbog toga jer se uzduž njezina vrha protezala državna međa između Turske carevine i Mletačke Republike. Dodati je kako je ista i danas međurepubličkom granicom. Iako je oronim Zavelim najranije bilježen u XVII. st., ne znači kako isti od tada potječe. Riječ je Zavelim složena od prijedloga za i imenice velim, što se susreće jedino kao zemljopisni naziv. Velim je izveden od staroga pridjeva veli – velik, krupan dodatkom sufiksa –im. Umjesto veli u naše vrijeme u upotrebi je oblik velik. U govoru imotske krajine i na širem okolnom prostoru čuje se prilog vele – mnogo, puno. A to je

²² Legendu zapisao i obradio Mate Bilić Prcić, rođen 1943. g. na Studencima, kazivala mu 1953. g. njegova baka Fllipa Bilić Prcić, rođena Batinić 1878. g. Legendu je Bilić Prcić objavio u monografiji *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003, str. 99.

ostatak bivšega oblika veli. Također je selo Velim u šibenskom kotaru. Ne razabire se jesu li oba Velima potvrđena 1586. Kako stoji, u označeno vrijeme jedan od njih sigurno bi utvrdom.

Vidljivo je, dakle, kako je oronim Zavelim složenica. A morao je biti složen prema toponimu srodna naziva u njegovoj bližoj okolini, u njegovoj blizini, prema toponimu što se zove Velim. Jedno je neosporno: da blizu nije bilo Velima, ne bi bilo – Zavelima! Zavelim je onda iza Velima. Naime ako su nedaleko jedan od drugoga dva istoimena naziva, onda se po razlikovnom zakonu jednome pridaje bliža oznaka da ne bi dolazilo do pomutnje, nesporazuma, zbrke. Najčešće se jednom, potom češće i oboma stavlja atribut kao npr. veliki i mali, donji i gornji...²³

3.2. Mitske predaje

„Mit je priča o nečemu što se događalo u najranijoj fazi ljudskog postanka, priča o stanovitim suodnosima božanskih bića i čovjeka.“²⁴ Tako mitske predaje najčešće pričaju o vilama i povijesnim osobama za koje je narod vjerovao da imaju nadnaravnu moć. Najčešće mitske predaje imaju razrađenu fabulu te uz mitske likove imaju „mitsko vrijeme i mitski prostor ispunjen zajedničkim životom i (su)djelovanjem božanstva i ljudi, ili mogućim (pri)sjećanjem na to vrijeme“.²⁵ One svojim jezikom nadilaze običnu i trivijalnu književnost.

Hrvatske je mitske predaje hrvatski narod godinama stvarao i prenosio s koljena na koljeno te se u njihovoj pozadini nalaze narodni običaji i život ljudi toga područja.

Zlatni tkalački stan

U grad na Gradini doša niki car. Iz Rima ga dopratijo cili dvor. Svi su oni došli na kočijon priko Subašićana. U jednin je kolin bijo samo kočijaš i zlatni tkalački stan. Vukla su ga četri konja. Car je doša na odmor. Dok se odmara na lipoj studenačkoj ariji, tkalje su mu tkale, a vezilje vezle carsko ruvo. Sam Bog zna dokle bi se car odmara da ga ne napade „bič Božiji“. Kad su caru dojavili da će „bič Božiji brzo prodrīt do grada, on naredi slugon da zlatni stan sakriju, a on, tkalje, vezilje i cila pratnja pobignu nazad u Rim. Kad je „bič Božiji“

²³ Zapisao dr. Mate Šimundić za list *Studenci*, broj 1, 1991.

²⁴ Stipe Botica, *Lijepa naša baština*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998, str. 67

²⁵ Stipe Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, ŠK, Zagreb, 2013, str. 405

osvojijo grad, nije naša cara. Od ljutine je grad zapalijo, a sve njegove stanovnike poubija. Ostala je živa samo jedna žena koja se sakrila u pećinu.

Prošlo je puno vremena. Nije bilo žive duše – kazivala su stara čeljad – koja nije kopala po Velikoj gradini. Kopali su i po onoj najvišoj gomili, ali zlatni stan nisu našli. Kažu niki da je u pećini kojoj je otvor napogled Jurčevića di se bila sakrila ona žena. Pećina je uska i dugačka. U nju more uć čovik samo sprida u odnik, a kamere su jon usrid brda. Provali su ljudi u nju pušćat mačku i zaziđat jon ulaz. Znate li di je mačka izašla? S druge strane Velike gradine, kroz Turkešov kut od komina.

*I danas je zlatni tkalački stan u pećini. Za tija vremena čuje se kako ona žena na njemu tkaje. A tkat će dok je „svita i vika“.*²⁶

Vile

Vile se u hrvatskoj usmenoj književnosti spominju od davnina. Predstavljaju mitološke djevojke neobične ljepote, a bile su obdarene čarobnim moćima. Najčešće su imale duge plave kovrčave kose koje su sezale do zemlje i prekrivale njihovu jedinu tajnu, a to su bile njihove magareće, konjske ili kozje noge. Voljele su igre i druženja na proplancima uz izvore vode i na livadama, a u selo su dolazile samo noću. Razlikuju se dvije vrste vila, a to su: dobre koje su pomagale ljudima i zle vile koje su im nastojale napakostiti. Tako su vile liječile ljude, pomagale i starima i mladima ili bi im se osvećivale ako bi im se netko od njih zamjerio. Osim vila, u narodnim predajama spominju se i vilenjaci i vilinčeta. Mitske predaje o vilama dio su hrvatskog narodnog folklor, a time i mjesta Studenci. Vjeruje se da je obližnja planina Zavelim bila obitavalište ovim mitskim stvorenjima pa su ih zbog toga zvali vilama Zavelimkama. Jedna legenda kaže da ih je bilo mnogo te su se toliko oslobodile da su ljudima počeli nanositi štetu zbog čega ih je jedan studenački svećenik prognao na sto godina zbog čega se danas više ne viđaju.

Vilini doci i vilenjak Meštrović

Iza zaseoka Miljkovača postoji jedna šuma sa stoljetnim hrastovima, ispresijecana šumskim čistinama i oranicama. Odavno se pričalo da se tu za ljetnih večeri sastaju vile i

²⁶ Legendu zapisao Zvonimir Bilić, učitelj matematike u Osnovnoj školi Studenci, 1985. g., a kazivala je Marija Bilić rođena Udiljak 1904. g. na Studencima. Legendu je Bilić objavio u monografiji *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003, str. 104.

igraju kolo. Rijetko bi netko u tu šumu zalazio poslije zdravomarije. Smjeliji bi noću napasali konje, ostavljali ih pripete, da bi sutra mogli raditi teške poslove. Često puta gospodari su nalazili konje jako umorne i zapletene, griva im je bivala spletena u pletenicu koja se ni uz najveće napore nije mogla razmrsiti. A žitelji Miljkovače su noću znali čuti konjski topot i utrku od Raškopoljuše do Navijala.

Jedne večeri dok je mjesec, nebeski putnik, rasipao na zemlju blijedu svjetlost, a zvijezde drhtale na modrom svodu, iz zaseoka Meštovići nestao je mladić. To je bio krasan momak, naočit, rumenih obraza, crne kovrčave kose, modrih očiju boje različka i izazovnih usnica. Dva oka da ga se nagledaju. Nestao je bestraga i nije se vraćao za tri dana. Tada se pojavio i ispričao je što mu se dogodilo.

Šetajući selom začuo je šum silnog vjetra koji ga podiže uvis. Lebdio je u zraku i plovio nebeskim prostranstvom nošen nekom silom. Ništa nije vidio. Odjednom se našao na nekoj čistini okruženoj stijenama. Nije prošlo mnogo vremena, a onda se pojavile djevojke izuzetnog stasa i ljepote. Jedna ljepša od druge. Njega su dragale, častile ga, gostile ponajboljim jelima i pićem, igrale kolo, zabavljale se i tako sva tri dana.

Sve što je lijepo kratko traje, pa tako i boravak s vilama. Nakon uživanja vratile su ga kući, ali nisu bile nezahvalne. Darovale su mu onu šumu koju prozvaše Vilinim docima, a on se do kraja života zvao Vilenjak Meštovića.

Vilenjaka već odavno nema, ali su Vilini doci još uvijek tu kao nijemi svjedoci vilinskih vremena.²⁷

Vila ispunila želju – Riđe koze

Ljetno doba. Božja pripeka nije dozvoljavala dulji boravak na suncu koje prži sve zemnike. Zrak je bio težak i jedva se disalo. Gago Depića se umorno vukao za svojim stadom ovaca i koza. Znoj mu je kapao s čela, nije imao snage ni držati dugački kamiš svoje zemljane lule među zubima.

Ovce su plandovale i nisu više pasle, dok su se koze razletjele uokolo. Bojeći se da ne uđu u tuđu ogradu i naprave drugom štetu, Gago ih je vraćao. Odjednom mu pogled padne na ledinicu gdje je spavalo lijepo žensko dijete. Gago pomisli: „Bože, tko je ostavio ovo ubogo stvorenje da se prži na suncu?“

²⁷ Legendu zapisao i obradio Mate Bilić Prcić, rođen 1943. g. na Studencima. Legendu je Bilić Prcić objavio u monografiji *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003, str. 105.

Brzo usiječe jedan kitnjasti ogranak i napravi djetetu hladovinu. Moglo je mirno i spokojno snivati jer je sada bilo u sjeni. Zadivljen je neko vrijeme promatrao dijete, a onda je morao za svojim stadom.

Nije prošlo dugo vremena, a pred njim se pojavi mlada žena upita ga:

„Je si li ti napravijo ladovinu mom ditetu i tako ga zaštitijo?“

„Jesam“, Gago zbunjen promuca.

„Zato što si učinijo dobro dilo, ja ću te bogato nagradit i ispunit svaku tvoju želju“, reče njemu neznanka.

„Ja nemam nikakvih želja, osim da mi se okoze riđe koze jer ih imam malo u stadu“, skromno odvrati Gago.

„Želja će ti bit ispunjena“, reče ta žena i nestade.

Dugo se Gago pitao tko je to mogao biti, ali nije dokučio. Tek u proljeće kad su se u Gaginoj staji kozili samo riđi jarići, bio je siguran da je ona neznanka bila vila.²⁸

3.3. Demonološke predaje

„Demonološke ili demonske predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem.“²⁹ Postoje različite vrste demona kao što su: vještice, stuhe, štrige, striguni, irudice, kuga, kučibabe, krsnici, vodenduhovi, vukodlaci, čaratani, đavao, zloguke ptice, plašila, prikaze, utvare, vradžbine, vampiri. Narod im je najčešće davao nadnaravna svojstva. Za vještice se vjerovalo da su to žene zlih očiju, a đavolske duše pa su samim pogledom drugima činile zlo. Za razliku od njih vukodlaci su bile zle umrle osobe koje su se nakon smrti dizale iz groba i plašile ljude. Demonološke priče imale su ujedno i edukativnu svrhu jer su strašile djecu te se tako ona nisu usuđivala izaći iz kuće tijekom noći.

Vukodlaci

Vukodlaci su vjerojatno najpoznatija demonska bića. „Demonološke predaje o vukodlacima pripovijedaju o mrtvacima koji su zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako

²⁸ Legendu zapisao i obradio Mate Bilić Prcić, rođen 1943. g. na Studencima. Legendu je Bilić Prcić objavio u monografiji *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003, str. 111.

²⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007, str. 436

nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom.“³⁰ Na Studencima je postojao običaj da su se osobama za koje se smatralo da nisu bile dobre u životu, nakon smrti, zarezivale potkoljenice kako ne bi mogle ustati iz groba. Vukodlaci su se dizali tijekom noći, strašili ljude, a vraćali su se ujutro.

Vjerovalo se da se vukodlak neće više ukazivati ako ga svećenik u prisustvu nekoliko ljudi probode zašiljenim kolcem od drveta zbog čega bi mu istekla sva krv iz tijela te bi ostala samo kost i koža.³¹

U Studencima su postojala mnoga mjesta gdje su se viđali vukodlaci: kod Kevića dublja, na Kopilici, kod Piščeta, Šipa i Bekavčeva bunara, na Gunjilovu brigu, Križanovu osoju, ispod Fratrovih trnja i na mnogim drugim mjestima. Teško da se itko kraj tih mjesta sam prošetao noću. Ali bilo je i onih koji su uporno tvrdili da se ničega ne plaše i da slobodno hodaju noću.

Jedne večeri mlađarija se sastala u Mandića kući u Jarčenjaku. Razgovaralo se o svačemu pa i o tome tko je strašljiv. Jedna djevojka je uporno tvrdila da je neustrašiva i da sama u po noći smije otići u groblje. Svi ostali su tvrdili da ne smije i pala je oklada. Jedan mladić joj je rekao, ako ona to uradi, da će se s njom oženiti. Dat će joj svoj nož koji treba, kao dokaz da je bila u groblju, zabosti na određeni grob. Ujutro će svi ostali doći provjeriti je li uistinu to i izvršila.

Oklada je bila laskava i primamljiva, pa je djevojka bez razmišljanja uzela nož i pošla put šamatorja. Društvo ju je čekalo, a kako se nije vratila do prvih pijetlova, uputili su se u groblje. Iznenadili su se kada su je našli onesviještenu na naznačenom grobu, a pregača joj nožem pribodena za zemlju.

Što se dogodilo? Djevojka je bila strašljiva kao i svi drugi, samo je strah potiskivala. Došavši u groblje, htjela je zadatak što prije obaviti. U panici je klekla na grob i zabila nož, ali kroz pregaču. Misleći da je potežu mrtvi, od straha se onesvijestila.³²

³⁰ Marko Dragić, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013, str. 214

³¹ Isto, str. 215

³² Legendu zapisao i obradio Mate Bilić Precić, rođen 1943. g. na Studencima. Legendu je Bilić Precić objavio u monografiji *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003, str. 107.

Vještice i more

Uz vukodlake, vještice su najpoznatija demonološka bića. One su stupile u savez s đavlom prodavši mu dušu, a zauzvrat bi od đavla primile natrprirodne moći.³³ Koristile su metle te su zahvaljujući njima brzo stizale na udaljena mjesta na kojima su im bili sastanci i okupljališta. Voljele su lumpovanje i orgije, a najviše na pokladnu večer. Osim toga su i „ulazile kroz ključanice, bludničile s đavlom, jele djecu, spremale masti za ljubavne napitke...“.³⁴ Muževi gotovo nikada nisu mali pojma da su im žene vještice.

S druge pak strane more su bile djevojke koje su se povještice, a to su bile stare cure koje su znale napasti ljude u snu. One ih ne bi usmratile već bi samo uživale u njihovoj patnji i njihovom osjećaju bespomoćnosti.³⁵ U Zagori je postojalo vjerovanje da se „more rađaju u bijeloj košuljici i kako bi oslobodili dijete od te košuljice i života koji bi proživjelo kao mora, trebalo je glasno izreći sljedeće: *Nije vila ni vištica, nego prava kršćanica.*“.³⁶ Legende o vješticama su brojne u hrvatskoj književnosti, a slijedi jedna iz mjesta Studenci.

Jedne pokladne večeri, sjedeći oko ognjišta uz bukaru vina i ljudikanje, muž primijeti da se nešto čudno događa. Majka mu je sjedila s jedne strane ognjišta, a supruga s druge s djetetom u naručju. Igrale su se s djevojčicom i zabavljale je. Odjednom baka reče:

„Pr'ni babi!“ i djevojčica preko vatre, poput leptira, prhne i odleti baki.

Nakon toga ju je pozvala majka:

"Pr'ni materi!" i dijete se po zraku vratilo majci.

Muž nije htio ništa reći, iako je znao da to ne može biti s Božje strane.

Odlučio je tu pokladnu noć ne spavati kako bi doznao kamo će otići njegova draga žena. Potužio se na umor, zaželio im laku noć i otišao na počinak. Domalo dođe i supruga. Namirila je dijete, a onda sjela na krevet, rasplesala pletenice i dugo se češljala. On se pravio da spava pa je gromoglasno hrkao. Žena je povjerovala da je muž utvrdio san, ali da bi bila posve sigurna, iščupa mu jednu dlaku iz brka. Muž je pretrpio bol, nije jauknuo niti se pomakao.

Tada žena ustane iz kreveta, uzjaše na metlu i izgovori magične riječi: „Ni o drvo, ni o kamen, neg u Pulju pod orah.“ I kada to reče, nestade je.

³³ Marko Dragić, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013, str. 203

³⁴ Isto

³⁵ Isto, str. 208

³⁶ Isto

Znatiželjni muž htjede za njom, ali nije baš točno upamtio njezine riječi, nego reče: „I o drvo i o kamen, i tamo gdje su one.“ Kad je izgovorio te riječi, neka moćna sila ga uze i s njim omlati sva drvlja i kamenja. Tako izudaran nađe se u nekoj konobi gdje se jelo, pilo i veselilo. Svega je bilo u izobilju. Pozdravili su njegov dolazak i primanje u ceh te mu ponudili vino iz zlatne čaše. Rekoše mu da ne spominje Presvetoga.

On uzme čašu, prinese je usnama i kad je htio srknuti, reče: „U ime Isusovo“. U tom trenutku pogasiše se svjetla, nestade svega. A on ostade sam, pa pomisli: „Stavit ću bar zlatnu čašu u njedra da bih nešto iskoristio.“ I ondje provede besanu noć.

Kad ujutro, neki nepoznati čovjek otključa konobu i nemalo se iznenadi kad ga je ugledao. Nisu se mogli sporazumjeti jer su govorili različitim jezicima. Bili su u Italiji. Tada se naš čovjek maši rukom u njedra da izvadi zlatnu čašu. Kad tamo, umjesto čaše u njedrima je bilo magareće kopito.³⁷

3.4. Pričanja iz života

Pričanja iz života su posebna vrsta usmene književnosti, a to su najčešće „kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci)“³⁸. U njima se pojavljuju novele, anegdote, šale i vicevi. One često nemaju „neko drugo značenje osim pričanja radi neke antropologijske potrebe iz vlastitog samozadovoljstva“.³⁹

Ivankova ruka ubila dva vuka

Nisan sto na sto siguran, ali mislim da je to bilo kasno ujesen 1955. ili rano u proliće 1956. U to je vreme u nas bilo dosta vukova, klali su ovce i krave, a ni pasi nisu bili sigurni. Ljudi su ji viđali u čoporin i strašno su ji se bojali. Meni je bilo devetnest godina i zna sam poć s Vankom u lov. Vanko je ima usku pušku troling, s dvi civi za patrone i jednom za metak. Toga je dana puvala jugovina, a čini mi se da je bilo i magle. Doša Vanko k meni, pa mi kaže: „Ajmo, Mate, ništa sam sanja, mogli bi danas ubit kojeg zeca.“ Spremili se mi i otišli do

³⁷ Legendu zapisao i obradio Mate Bilić Prčić, rođen 1943. g. na Studencima. Legendu je Bilić Prčić objavio u monografiji *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003, str. 111.

³⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007, str. 444

³⁹ Stipe Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, ŠK, Zagreb, 2013, str. 461

Točkova Trnovca, kad čujemo kako niki iz Šakića viču: „A vuka! A vuka!“ Unda smo otišli prama Bilanovoj Novini, i Vanko je uša u Novinu, a ja u Grgića Duboki dolac.

Vidijo sam da je Vanko poša između Šakića ogreda, a unda sam ugleda dva vuka: idu prama meni. Čućnijo ja iza busa i umuka da me ne čuju. Prošli tri-četri metra od mene, a kad su malo odmakli, počejo sam vikati: „Vanko, eto vukova iza tebe!“ A vukovi su već lagano kasali prama njemu, s leđa.

Vanko se okrene, digne pušku i odma opali. Jedan vuk padne, na mistu mrtav. Vanko opali i drugi put, i pogodi drugoga vuka, i to u zraku, jer je bijo skočijo. I drugi je pa, ali nije bijo mrtav, nego se diga i poša na Vanka. A Vanki se u brzini zaglavila patrona u jednoj civi, pa je ubacio samo jednu patronu u drugu civ i jopet opalijo. Ovi put je i drugi vuk otegnijo papke.

Kad smo se malo smirili i došli k sebi, vidili smo kako smo, ne daj Bože, mogli i nastradat. Pa smo našli dva jasenčića, izbili ji iz korena i napravili čivare. Natovarili vukove i ponili ji kući. Morali smo se često odmarat, jer su vukovi bili teški, bi će svaki ima svoji četrest do pedeset kila.

Došli mi u Šakiće, a sakupilo se cilo selo da vidi čudo neviđeno. Matko Antunović je odera vukove, meso je bačeno, a kože je Vanko da napravit. Dugo su mu stale u izbi; komad jedne i sad je u mene na šuvitu, a di je druga završila ne znam.⁴⁰

Ljubavna priča

Repinjovača je zaselak smješten pod Zavelimom na granici s Bosnom i Hercegovinom. Oduvijek su Repinjovačanke bile najljepše djevojke. Zgodne, strojne, vesele, rumene i tople. Razgovorljivost i elokvencija su njihove karakteristike.

Takva je bila Mara Vukovića. Nije joj bilo ravne u tri kotara. Imala je toliko prosaca da je mogla birati. A to je bilo upravo zlo.

- Ovoga hoću, onoga ne ću, ovaj je ružan, onaj glup. – razmišljala je Mara.

Tako su prolazili dani, a Mara više nije bila u cvijetu mladosti. Sve je manje prosaca koji su navraćali k Mari. Stoga se Mara odlučila udati za mladića iz Vinice, s brda. Bile su zaruke i pripremala se svadba. Drugi dan Božića je Sveti Ivan, dernek u Vinici. Mladoženja se dogovorio s Marom da dođe u Vinicu, a njegovi će stići s brda pa će javno obznaniti

⁴⁰ Priču prema istinitom događaju ispričao Mate Šakić Miljkov, rođen 1937.g., a već dugo vremena živi u Ivanić-Gradu. On je često s Ivankom Miljkovim, koji je bio strastveni lovac, išao u lov. Događaj se zbilo u Šakićima kod Miljkovih kuća u doba kad vukovi još nisu bili zaštićena vrsta. Priča objavljena u monografiji *Moji Studenci* 2003, str. 112.

zaruke i počastiti se. Odlučeno je da s Marom ide nevesta Svibuša kako se ne bi osjećala sama i izgubljena. Brzo su došli u Vinicu i slušali svetu misu. Našli su se s prijateljima i bilo im je lijepo.

Nakon mise prijatelji su postavili stol. Bilo je tu svakog milinja: ušćipaka, sira, pečenice, sudžuka i mišina vina. Svibuša je bila prva za stolom jer je voljela jesti i piti. Posjeli su i ostali, a onda netko upita:

- Di je Mara?

Nje ne bijaše za stolom. Svibuša se uzvrpoljila tražeći je pogledom. Odjednom zanižem. Ugledala je Maru kako niz polje ode s Ivanom Prcića koji je bio naočit i lijep muškarac. Kao da je grom udario među brđane. Učas nestade stola i svih onih đakonija za kojima je Svibuša žudjela. Žedna i gladna vrati se na Repinjovaču. Vidjevši da je Svibuša sama, upitaše je:

- Zašto s tobom nije Mara?

Svibuša opširno ispriča što se dogodilo, nakon čega je suprug Filip istuče kao da je ona kriva za Marino ponašanje i odabir. Potjerao ju je na spavanje bez večere.

Mara se vratila kući. Ivan Prcić je nije oženio, samo joj je omeo sreću da se uda za Bosanca. To nije bilo fer ni ljudski. Mara je čamila i samovala u ćaćinu domu. Mušterija nije bilo niotkud. Odjednom se pojavio mladić iz Ričica, ispod Kilića Stina. Zavolio je Maru, ali nije bio njezin par. Sitan, nejak i pomalo ružan. Mara nije imala izbora pa mu se obećala. Utvrdio se i dan vjenčanja. Spremala se da konačno napusti roditeljsku kuću jer je u to vrijeme bila velika sramota ostati usidjelica.

U zakazani dan vjenčanja stigoše na Repinjovaču Kilića svatovi – konjanici. U prijatelja su popili rakiju, prišili cvijetove, uzeli Maru i zajedno s pratiocima otišli u Podgredu na vjenčanje. Pirovanje će biti nakon vjenčanja i Božjeg blagoslova.

Sve se odvijalo po protokolu. U kapelici je priređen taj čin. Svećenik je zapitao mladoženju:

- Uzimaš li Maru za svoju zakonitu ženu?

- Uzimam! – ushićeno će mladoženja.

Tada upita Maru:

- Uzimaš li Ivicu Kilića za svoga zakonitog muža?

Mara nije odmah odgovorila. U kapelici nastade tajac. Svi su iščekivali što će Mara reći. A ona tada izusti:

- Uzimam ako je prilika!

Nastade žamor. Svećenik nije dozvolio nikakvu raspravu nego dovrši vjenčanje.

Svekar se silno uvrijedio Marinom izjavom. Naredi svatovima da uzjašu konje, a on se na čelu kolone uputi na Repinjovaču. Kad su stigli kod prijatelja, naredi svatovima da ne sjašu s konja. On sam siđe i obrati se Marinu ocu:

- Prijatelju, ajde da ti vidim podrum!

Čim uđe, iz puške nastrijeli: hambar, pršute, meso, bačve... doslovno, sve što je imao jer je bio tako ljut i uvrijeđen. Osiromašio ga je.

Potom uzjaše konja, odbije pirovanje i sa svatovima otiđe u Ričice. Tamo su pirovali i proslavili vjenčanje. Mara i Ivica su sretno živjeli i izrodili mnogo djece.

A što je bilo s Ivanom Prcića?

Oženio je Mariju Krolo s Kamenska. Brat joj je bio svećenik. Imali su djece, ali prvih je petero umrlo nakon poroda. Ivan je bio očajan. Nije znao što mu je činiti. Pročulo se da u Bosni ima jedan svećenik, karizmatik, kojemu je Bog dao moć da pomaže ljudima u nevolji. Ivan se uputi u Seonicu gdje je taj svećenik župnikovao. Ispriča mu svoje jade, a on ga upita:

- Da ti nisi dobri čovječe, radio neka dila koja nisu bila Bogu ugodna? Ili da nisi privario divojku i nanio joj sramotu?

Sjeti se Ivan Mare Vukovića i zla kojega joj nanese jer je stao na put njezine sreće i omeo joj udaju. Sve to ispriča svećeniku, a on mu reče:

- Grešniče, pokaj se! Kad ti se rodi sljedeći dijete, neka mu kuma bude ta žena kojoj si napakostio.

Ivan se vrati kući i postupi po svećenikovu naputku. Pošalje nevjestu u Ričice da zamoli Maru da bude kuma novorođenoj djevojčici Kati. Ona se dvoumila, ali za zdravlje djeteta, obećala je poslati jetrvu da bude kuma, a neka nju svećenik upiše u maticu. Nije se htjela suočiti s Ivanom. To bi bilo previše bolno. Kata je ostala živa, a Ivan je imao još troje djece.⁴¹

4. Ganga

U Imotskoj krajini ganga je važna vrsta pjevanja koju su volili i koju vole i stari i mladi, a pjeva se u svako doba dana jer Imočani, a time i Studenčani „o pismi i s pismom žive, malo manje nego o krvu. Kad komu ko umre u pisme se izjada i lašnje mu je.“⁴²

⁴¹ Kazivao Mate Bilić Prcić 13.8.2017. na Studencima. Ujedno je priču objavio u svojoj zbirci Koprive, Matica hrvatska ogranak Imotski, Studenci, 2010, str. 43.

⁴² fra Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, 1993, str. 315

Ganga predstavlja jednostavno narodno pjevanje u desetercu. Najčešće je riječ o dva rimovana stiha koja su pjevana na poseban način koji se zove ojkanje te se pjeva višeglasno.

*Zgodan momak, budalasta glava
Kud je iša, zašto nije spava?
Riješit ću se, imena mi moga,
Vukovića, sela rođenoga,
Imam svekra slušat sam ga rekla,
I svekrvu, ja je ne zatekla.
O moj brate, tamo u tuđini,
Steže li te srce domovini?
Mome grlu, da ima kolača,
Ne bi bilo boljega pjevača.
Dođe pismo meni iznenada
Iz Freiburga, prelijepoga grada.
Barem duvan i probirem žuti
Da se moje zlato ne naljuti.
Moja majka i ostale žene
Zavadile dragoga i mene.
Naletilo jato golubova
Ispred kuće moji diverova.
Majko moja, zaruka je data,
Neću svoga prevariti zlata.
Gango moja, u mom zavičaju
Sad te mladi zapivat ne znaju.
Moreš mi se žalovati, seko,
Moje zlato otišlo je prjeko.
Jesam li ti kazala viš kuće
Nisam tvoja, niti je moguće.
Moj dragane, upitaj se u Boga:
Ko je prije zavolio koga.
Ne daj, Bože, da mi ono bude
Što mi žene po selu osude.
Volila ga, nisam mogla bolje,*

*Sad mi više izaša iz volje.
Oj Studenci, moje selo rodno,
U vami je lipo i ugodno.
Svak mi kaže da nemam mladića,
Eno moja u Studencim srića.
Kad sam pošla mater mi je rekla:
Slušaj kćeri, svekrvu i svekra!
Pitaju me: odakle sam mala?
Ja im kažem: Studenačka prava.⁴³*

5. Svadbeni običaji

Svadbeni običaji dio su dramskog stvaralaštva. U tu je bogatu strukturu uključeno nekoliko dramskih igara koje se izvode samo na svadbama i to samo u određenim dijelovima svadbene svečanosti. U prvom dijelu svadbe najčešće se izvodi dramska igra pod nazivom *Traženje ovce* koja je također prisutna na Studencima te je navedena u tekstu koji slijedi.⁴⁴

Valjen Isus i Marija, to je rič najstarija!

Sad ću vam opisat kakav je običaj bijo prije na Studencin kod momaka i cura, kako su momci dolazili na silo...

Odma na početku mogu reć da je običaj kod momaka i cura bijo lišpi nego danas. Danas se momci i cure sastaju u kavićin. Prije su cure sidile u svojin kućan s drugan pa bi plele i prele. Ako se cura udavala, tribalo je opremit, otkat biljac, a za vrime njihovog rada bilo je i pisme (gange) i smija.

Momci bi kopali ručno. Ko je ima vola ili konja, smatra se bogatin, jer je ima s čim radit. Bilo bi im lašnje. Navečer bi momci došli kući, umij se, prisvuci, večeraj i unda bi išli curan na silo. Kolega bi reka kolegi da mu se nika cura sviđa, tako da zna, pa bi iša okušat sriću.

Dani za silo su se znali: ponediljak, srida, subota i nedilja.

Kad bi momci u kuću došli, divojke bi im odma misto za sist napravile pa bi se svi zajedno šalali, pričali i pivali. Divojke su svoj posa radile, a kad bi ga dokrajčile, unda bi

⁴³ Kazivala Marica (Marka) Šakić Miljkova, rođena Udovičić 1944. g. na Studencima.

⁴⁴ Josip Kekez, *Usmena književnost*, Globus, Zagreb, 1998, str. 156

opet svi zajedno pivali. Ako bi koji ozbiljno pošao sa curon, izveo bi je vanka, a ako bi je odlučio isprosit, unda bi doša u kuću i reka njezinin roditelj, a poslin bi se išlo na prošnju.

Nediljon se išlo na svetu misu, a nakon mise, momci bi cure pratili kući. Bilo je veselo, ganga je nadaleko odzvanjala, a bilo je i oni koji su bili gladni, koji nisu imali što se ono kaže ni kore kruva, ali je jopet sve bilo veselo i nasmijano. Ono što se imalo, to se i činilo. Narod je bijo složniji i bliskiji nego danas.

Ako su momak i cura zadali viru jedno drugon, niko ji nije moga rastavit. Momci su išli u tuđinu, u vojsku, i ako bi se dogodilo, ne daj Bože, da ko pogine, cura se ne bi udavala, a ako se vratijo živ, pa makar i sakat, oni bi se uzeli i živili su sritno.

Boga se molilo u svakoj kući i za to vrime dica su bila mirna. Znalo se ko je stariji, ko je glava kuće i njega se moralo poštivat.

Kad su se momak i divojka odlučili vinčat, tribali su to najprija reć roditelj, svako svoj. Unda bi se odredila svadba. Prve nedilje poslin svete mise išlo se u curinu kuću na prošnju. Iša bi momak, ćaća, stric ili brat. Kad bi došli u curinu kuću, najprija bi pozdravili sa našin starin pozdravon: „Valjen Isus i Marija“, a domaćin bi odgovorijo: „Bog pomoga, dobro došli u ovu kuću.“ Domaćin bi pita oće li nešto popit i pojist, a oni bi odgovorili da nisu došli pit, već curu prosit. Ako bi se složili momak i cura bi rekli da se vole. Momak bi pita njezinog ćaću da li pristaje, a ako ne bi prista, on bi je umaka. Ako bi prista na prošnju, unda bi se kod momka prve subote pripremalo na prošnju. Peklo bi se janje, ijo bi se stari pršut, peka se kriv ispod sača, pilo se i kad bi janje bilo gotovo, jabuka bi mu se stavila u usta, opremili bi se konji i išlo bi se u cure. Dosta ji je išlo pišice. Momak nije iša nego bi osta u kući. Kod cure bi se spremala večera: kiseli kupus, suvi pršut i kad bi se večeralo, unda bi vadili svoje iz torbe što je ko ima. To bi stavili na sto ili siniju, a također i janje. Poslin toga bi stric, ujac ili tetak od momka rekli: „Ko je naš neka dođe i ovu jabuku uzme sebi i nazdravi s nami.“ Digla bi se divojka, uzela bi jabuku, poljubila se s njiman, nazdravila i sila do nji. Sad je ona gost ko i oni. Cura bi ji darivala bičvan i unda bi svak iša svojoj kući. Sutra ujutro se išlo na svetu misu. Tada bi se momak i cura navistili, a unda bi se išlo na zdravicu u birtiju. Susidi bi čestitali. Kroz te dane momak i cura bi se upisali kod matičara za vinčanje. Za tri nedilje bi se navišćivali u crkvi. Kad je došlo vrime vinčanja, sazvala bi se rodbina i prijatelji, a za mladu se tražijo konj zekan.

Išlo bi se po škrinje, a da bi se škrinje mogle dovest moralo se platit. Davali su se buzavci, bičve i uzde za konja. Gotovo je svaka kuća prije imala konja. Konji su se ranili, češali, jašali i trenirali. Gledalo se čiji je konj čvršći.

U korizmeno vreme se nije vinčavalo. Dan za vinčanje je obično bijo nedilja ili ponediljak. Tražili su se kumovi za mladu i mladoženju, tražijo se čovik koji je volio šale i inglendu, on bi bijo stari svat. Rodice i druge cure su bile jenge. Dan prije vinčanja bijo bi dogovor o svadbi. Sutradan su se kupili svatovi. Prvi je iša barjaktar, a za njen svatovi. Prije polaska svatovi bi se poškopili kršćenom vodon i unda bi se išlo do curine kuće, rekli bi da su putnici i da su izgubili ovcu, pa da nije tu prinoćila. Zatim bi se na vrata izvodile cure, dica, ali bi sve to propustili dok ne bi izašla mlada, sva u bilini s velon i krunon na glavi. Tek tada bi rekli da je to njijova i da je vala Bogu nisu vuci iskidali. Čobanu se tribalo platit, jer je dobro čuva ovcu. Malo bi bili tu, a unda bi stari svat reka da je vreme da se krene prema crkvi. Tada bi svati izašli, a mladu bi priko praga priveli kumovi i diver. Mlada bi klekla na prag i pitala je prošćenje, najprijia u dragog Boga, a onda u svoji roditelja. Roditelji bi joj rekli: „Nek te Bog blagoslovi, mi te blagoslivamo i nemoj da se zastidimo tamo di ideš.“

Unda bi išli u crkvu, i kad bi se vinčali, svati bi se uputili mladoženjinoj kući. Do kuće bi bila trka s konjin i kladili bi se čiji je konj brži. Svate bi se dolazilo gledat sa svi strana. Do mladoženjine kuće prvi su išli pratioci, tu bi ji domaćin dočeka i počastijo, darova bičvan i buzavcin, a braći i stričevin se dava pršut. Daljoj rodbini – nekom pivac, nekom kokoš. Kad bi svati stigli do mladoženjine kuće, mlada bi kleknila i poljubila križ na vratin, zatin je bacala jabuke priko kuće, a jabuke su bacali i mladoženja i kumovi. Mlada bi još bacala voća, pa bi dica to kupila. Zatim su puške pucale, ganga se orila, svugdi se okolo pivalo. Unda bi se išlo u kuću di se jilo i pilo, pivalo i veselo bilo. Oko pola noći mladu bi izvela svekrva, ako je živa, a ako nije, unda neko od rodbine da podili darove. Kumu bi se davala zobnica, bičve i buzavci, jengon torbice, staron svatu torbica, bičve i buzavci, a običnin svatin bi se davale bičve. Nakon toga stari bi svat uzejo pijat i jabuku i reka bi: „Svati moji, nas je mlada lipo darovala, a sada bi tribali i mi njoj ništo skupit.“ Najviše novca bi darova stari svat, za njen i drugi svati. Samo jenge nisu plaćale darove. Na kraju bi stari svat pribrojio novac i reka: „Svati moji, lipo smo skupili, mladi ide novac, a staron svatu jabuka.“ Mlada bi jaspre dala svekru ili svekrvi da se podmire troškovi za svadbu. Poslin toga jio se pršut i slatko, zatin kava, a unda zdravica i pisma. Mladence bi pozdravili svi svatovi i zaželili jim svu sriću. Sada mladenci u sobu odoše i kumovi ji ispratiše. Nasta ganga i veselje, a domaćinu tu zapivaše: „Domaćine, naša diko, riži pršut na veliko!“ Svi bi pomalo pršuta jili i do zore momci osvanili. Sutradan suside su zvali, jilo se, pilo se i veselilo se.⁴⁵

⁴⁵ Kazivala Marica (Marka) Šakić Miljkove, rođena Udovičić 1944. g. na Studencima.

6. Pokladi

Karnevalske svečanosti, tj. pokladi dio su folklornog kazališta pa tako i ovdje postoje samostalne dramske cjeline. Najpoznatija scenska igra je spaljivanje lutke, na Studencima poznate kao *Poklad* ili *Fašnik*. Osim što je poznata na Studencima, izvodi se i ostatku domovine kao i u drugim dijelovima svijeta. Izvodi se u dane kad se ostavljaju mesna jela, a nastupa vrijeme nemrsnih korizmenih dana zbog čega se često naziva i *Mesopust*.⁴⁶

Prije polaska u mačkare odabere se did, to je mačkara koja ugovara mjesto polaska, a obučena je tako da lice zakloni zečinom, objesi o vrat dvije klepke, a zametne se zobnicom luga i s njim posipa djecu. Uz dida uvijek ide baba. To je mačkara koja obuče modrinu, što pogrdniju sa sto repina, opaše se konopom, a glavu obavije krpetinom.

Uz dida i babu idu i cure ili mlade neviste, to su mačkare koje se oblače tako da na običnu odoru navuku žensku košulju, utegnu se pasom i pripašajem, a po pripašaju stave pregače. Kapu stavljaju na glavu, povežu je šudarom, obuku mušku crvenu jačermu. Sve njih prati ronda, mačkara koja oblači kićeno običajnu odoru i pucanjem zahvaljuje darovatelju. Prije su u mačkare išli samo siromasi, da bi za poklada dobili koje zvono slanine i koju banovicu za napojnicu. Cure bi nametnile kolo i zapjevale:

*Evo kuće od temelja
u njoj žena od plamena,
ovdje će nas darovati,
pleće mesa, bocun vina,
izjest ćemo, popit ćemo,
što preteče ponit ćemo.
Dat će baka, što je jaka,
dat će tetka, što je rekla,
dat će strina, što je vridna,
dat će ujna, što je dužna.
Domaćice, dušo naša
ako ćeš nas darovati,
nemojte nas već držati,*

⁴⁶ Josip Kekez, *Usmena književnost*, Globus, Zagreb, 1998, str. 156

*mi smo cure iz daleka,
nismo seke za držanja
već za duga putovanja.*

Na odlasku zahvale na daru:

*Hvala tebi domaćice
Koja si nas darovala
Pleće mesa nami dala:
Nad kućon ti sunce sjalo,
Oko kuće cviće cvalo.*

Nakon toga ronda opali puškom i mačkare odu pred druga vrata. Na pokladni utorak bi se sve mačkare sakupile i opjevale sprovod starcu krnjevalu, zapalili arar slame za njegovu dušu i rastali se jer je sutra čista srida što očisti criva, a s njom započela Baba, korizma, kruh progrizla.⁴⁷

7. Mudre izreke

Mudre izreke, izreke, poslovice ili pak *priričje* najkraći su oblik u usmenoknjiževnom sustavu. Slikovite su i tipiziraju različite životne pojave. Zanimljive su jer su često bile dio pisanih i jezikoslovnih djela pa se tako pronalaze u svim svjetskim kulturama, a mnoštvo ih je i u Bibliji. Mogu se tumačiti na više načina, a najčešći je prema tematskom kriteriju gdje se razlikuju one koje govore o šumarstvu, ribarstvu, majci, ljubavi, braku, religiji, godišnjim dobima i slično. Druga bi podjela bila prema semantičkim poljima te bi se mogle razlikovati: historijsko semantičko polje, etnološko semantičko polje, filozofsko semantičko polje, politološko semantičko polje te sociološko semantičko polje kao pet najznačajnijih polja, a naravno, postoje i druga.⁴⁸ U nastavku slijede primjeri studenačkih mudrih izreka.

Primi sirotu za svoju sramotu.

Lako je ludovat, teško je ljudovat.

Pijana glava ne nosi barjaka.

⁴⁷ Kazivala Marica (Marka) Šakić Miljkove, rođena Udovičić 1944. g. na Studencima.

⁴⁸ Josip Kekez, *Usmena književnost*, Globus, Zagreb, 1998, str. 136

*Budali je more do kolina.
Bolje bit ranjen nego ubijen.
Ko se povisi, sam se ponizi.
Prazna vrića ne more da stoji.
Ko se silom u crkvu goni, taj Boga ne moli.
Slatke smokve, a mili dinari.
Bolje biti bez nosa nego bez ponosa.
Teško kući u kojoj se ne čuje starački kašalj i dječji plač.
U radiše svega biše, u štedišu i još više.
Šta će mliko u krave kad mu nema uprave?
Kad ti daje tuđa mati, a ti skoči pa ga lati!
Nije mladiću u komadiću.
Kad je zima i u tikvi je zima.
Svaki cigo svoga konja hvali.
Ne soli more kad je i od sebe slano.
Jao ti ga težaku kad vrime dođe u nevrime.
Suv maj – teško nam.
Sidina u glavu, pamet u stranu.
Lipa odića čini gospodičića.
Drugi uradi, drugi i izide.
Ko više ima, više mu se i oće.
Mala dica – male brige, velika dica – velike brige.
Nije dosta mislit na jíce, piće, odiću, obuću, nego valja čuvat obraz, dušu, dobar glas
od svake zle prigode.
Prođi se čovika golobrka i žene brkate; kuće tisne, udovice bisne i u majke ćeri
jedinice.
Ko na roditelje ruku diže, milost Božju ne dosiže.
Trpi, duraj pa onda u raj.⁴⁹*

⁴⁹ Kazivala Nada Vuković u travnju 2015. g., rođena Bilić 1932. g. na Studencima, a umrla 19.11.2015.

8. Zaključak

U vremenu u kojem većina stanovnika Lijepe naše zaboravlja od kuda potječu njihovi korijeni i svoje dane provodi u velikim gradovima, sve je teže pronaći nekoga tko će za taj *nepoznati* kraj izdvojiti malo vremena i istražiti njegovu povijest, ali ne samo onu političku jer ona je većim dijelom poznata, već istražiti povijest svakodnevnice koja se prenosi generacijama i koja se počela gubiti, zaboravljati, a za koju dragocjeno svjedočanstvo može dati upravo hrvatska usmena književnost. Ona predstavlja splet legendi, priča, bajki, pjesama, zagonetki, anegdota, mudrih izreka, ona je uistinu vrelo mudrosti i riznica života. Ona je ono što su najčešće djeca slušala pred odlazak na spavanje uz čašu mlijeka ili pak ono što se uz kamin tijekom zimskih noći prepričavalo, ono što budi najljepše uspomene. Imala je različite uloge od početaka do danas, ali najvažnija joj je zasigurno bila uloga učiteljice.

U ovome radu nalazi se tek jedan mali dio te usmene književnosti mjesta Studenci iz Imotske krajine. Blagodat ovome malome mjestu Dalmatinske zagore čine ljudi svjesni vlastitog porijekla, a posljedica toga je monografija Studenaca nastala predanim radom njegovih stanovnika. Tako je ona, uz dodatne kazivače, bila temeljni izvor u izradi ovoga rada. Kazivači su raznoliki, iako su dominirali stariji, bilo je i mlađih, a osim toga, dio rada nastao je zahvaljujući pamćenju i sjećanjima iz vremena provedenog na Studencima te priča koje su se tamo mogle čuti od starijih stanovnika toga mjesta.

Čovjekova težnja za besmrtnošću, za neuništivošću i ona vječna egzistencijalna pitanja motivi su koji su nadahnuli pripovijedače na pričanje ovih priča koje su oni neumorno, često dodajući nove detalje, prepričavali i širili dalje. Sav taj besplatni trud (jer nitko nije ni tražio ništa zauzvrat) mlade generacije trebale bi početi cijeniti i svojim precima platiti na drugi način – sakupljajući to blago, istražujući svoje *selo* i ne odustajući od toga jer onda kada se odustane, hrvatska će književnost postati ili ostati osiromašena za jedan veliki korpus djela.

Ta djela predstavljaju vezu između prošlosti i sadašnjosti, ali prije svega ona su kamen temeljac naše budućnosti i budućnosti onih kojima ćemo sve to ostaviti u baštinu. Prenosimo to znanje i čuvajmo ga, ne dajmo da vrijeme pregazi nas i naše pretke i ne dopustimo da zbog lijenosti uskratimo mogućnost vlastitoj djeci da upoznaju narodni folklor i time zagarantiraju nastavak hrvatskoga kulturnoga djelovanja.

Rječnik

arar – vreća od kostrijeti

arija – zrak

Baba – naziv za korizmu

banica – srednjovjekovni srebrni novčić male vrijednosti

bičva – čarapa

biljac – pokrivač od vunenoga sukna

bocun – boca, staklenka

bukara – drveni ili keramički vrč

buzavac – suknena čarapa ispod opanaka

čamiti – tugovati

čeljad – ljudi

čivara – drvena nosiljka s ručkama za prijenos kamena ili drugih stvari

čoban – pastir

dernek – sajam, velika zabava

dilo – djelo

durat – trpjeti

đakonija – poslastica

gastarbajter – radnik na privremenom radu u inozemstvu

greb – grob

inglenda – razgovor, šala

izba – staja

jačerma – dio starinske muške i ženske narodne nošnje

jaspra – sitni srebrni novac ili novac općenito

jenga – pratilja mladenke, djeveruša

kamiš – duga lula, cijev kroz koju se uvlači dim iz lule

kaur – nevjernik, nemusliman

klepka – zvono na mačkarama

kono – kao ono

kripan – okrepljujuć, jak

latit se – zgrabiti, uhvatiti

lašnje – lakše

ljudikanje – razgovaranje, ćaskanje
mašit se – uzeti, dohvatiti
milinje – ono što se voli
mušterija – ženik
namirit – spremi, nahraniti
navistit – objaviti vijest
niki – neki
odnik – hodnik
ognjišće – komin
prama – prema
pripašaj – muški kožni pojas
pripeka – jaka vrućina
sač – zemljani ili željezni poklopac pod kojim se na ognjištu peče kruh, pita, meso i krumpir
sidina – sijeda kosa
silo – sijelo, okupljanje društva
sinija – okrugli niski prenosivi stolić s tri ili četiri noge
Studenčanin – osoba iz mjesta Studenci
studeno – hladno, vrlo hladno
sudžuk – domaća kobasica od isjeckana goveđeg i svinjskog mesa
šamatorje – groblje i dvorište oko kuće
šenica – pšenica
šudara – marama oko glave
šuvit – potkrovlje
umaknit – odvesti djevojku od kuće prije vjenčanja
unda – onda
usidjelica – stara cura
valjen – hvaljen
viš – povrh, iznad
Zdravomarija – molitva, zvonjava u predvečerje
zečina – maska u pokladima
zekan – konj sivkaste boje
zobnica – torbica od sukna
zulum – nasilje, teror
zvono – komad slanine

Izvori

Vlastiti zapisi, popis kazivača

Miranda Banovac – rođena Bilić 1965. g. na Studencima. Pjesme je kazivala u Splitu, u kolovozu 2017. g. Trenutno živi u Splitu i radi kao vjeroučiteljica u osnovnoj školi.

Zvonimir Bilić – bio je učitelj matematike u Osnovnoj školi Studenci. Legendu mu je kazivala 1985. g. Marija Bilić rođena Udiljak 1904. g. na Studencima. Legendu je Bilić objavio u monografiji *Moji Studenci*.

Mate Bilić Prčić – rođen 1943. g. na Studencima, u zaseoku Repinjovača. Bio je učitelj hrvatskog jezika i glazbene kulture sve do 2009. g. kada je otišao u mirovinu. Tijekom života zapisao je mnogo legendi i narodnih običaja. Jedan dio legendi kazivala mu je baka Fllipa Bilić Prčić, rođena Batinić 1878. g. Bilić Prčić osobno je ispričao legende koje su navedene u djelu 13.8.2017., a osim toga je dao monografiju *Moji Studenci* u kojoj se nalaze njegovi spisi te je dao svoju zbirku anegdota *Koprive* na korištenje u svrhu ovoga rada.

Ante Šakić – rođen 1967. g. u Šakićima na Studencima. Odrastao je i trenutno živi i radi kao poljoprivrednik na Studencima.

Marica (Marka) Šakić Miljkova – rođena Udovičić 1944. g. na Studencima. Majka je Ante Šakića. Provela cijeli život na Studencima. Kazivala 2015. g. na Studencima.

Nada Vuković – rođena Bilić 1932. g. na Studencima, odrasla u Albegovcu do vjenčanja s Mirkom Vukovićem kad se seli u drugi zaseok, Repinjovaču. Rodila dva sina od kojih i navedenog Timoteja Vukovića. Kazivala u travnju 2015. g., a umrla 19.11.2015. u Podstrani.

Timotej Vuković – rođen 1967. g. u Splitu. Odrastao na Studencima, a s četrnaest godina seli se u Krilo Jesenice. Danas živi u Podstrani te radi kao zaštitar. Pjesme je kazivao u kolovozu 2017. g.

Literatura

1. Babić, Ivan, *Studenački riječnik*, Župni ured Studenci, Studenci, 2008.
2. Bilić Prčić, Mate, *Koprive*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Studenci, 2010.
3. Bošković-Stulli, Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1978.

4. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
5. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
6. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
7. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
8. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius 8, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015, str. 155-183.
9. Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius, 6-7, Filozofski fakultet Split, Split, 2014, str. 285-300
10. Dragić, Marko, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013, str. 195-227
11. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007.
12. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
13. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005.
14. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 2001.
15. Dragić, Marko, *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999.
16. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila*, (Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine), Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1997.
17. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać (ur.), Uvod u književnost, V. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998.
18. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski, 1997.
19. Šakić, Vlado, *Moji Studenci*, Župni ured Studenci, Studenci, 2003.
20. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
21. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.

Sažetak

Tema ovoga rada jest *Usmenoknjiževna baština u suvremenoj etnografiji Studenaca kod Imotskoga*. Usmena književnost najstariji je i najdugotrajniji oblik književnosti koji u Hrvatskoj postoji od davnina pa tako i u Studencima, malom mjestu Dalmatinske zagore, s bogatom usmenom književnošću. Zahvaljujući tome u radu su obrađene usmene lirske pjesme, predaje, pričanja iz života, ganga, običaji u vrijeme poklada i svadbe te mudre izreke. U tekstovima se pronalaze mnogi mitski dijelovi, demonološki likovi, povijesne priče i sve ono čega su se pripovjedači sjetili te nadodali u svoja kazivanja. Djelo je nastalo kao splet teorijskih uvoda o svakoj umenoknjiževnoj vrsti nakon čega slijede kazivanja pripovjedača koji su svi podrijetlom sa Studenaca. Na kraju samog rada nalazi se i rječnik s pojašnjenjima nepoznatih riječi koje se u njemu pojavljuju. Sve teme prikazane u radu predstavljaju dragocjen opus usmene hrvatske književnosti koji je još nedovoljno istražen te se treba nastaviti zapisivati kako bi se mogao sačuvati za buduće generacije.

Ključne riječi: usmena književnost, predaja, ganga, mudre izreke, Studenci

Oral literary heritage in the contemporary ethnography of Studenci near Imotski

Summary

The subject of this thesis is the *Oral literary heritage in the contemporary ethnography of Studenci near Imotski*. Oral literature is the oldest and most enduring form of literature that has existed in Croatia since ancient times, so the same is applied when it comes to Studenci, a small place of Dalmatian hinterland, with rich oral literature. Thanks to this, in this thesis are elaborated oral lyric poetry, legends, life stories, *ganga*, customs at the time of carnival and weddings and proverbs. In the texts are found mythical parts, demonological characters, historical stories and everything that narrators have remembered and added to their story form. The thesis is created as compilation of the theoretical introductions of each type of oral literature followed by the stories of narrators who are born in Studenci. At the end of the work there is also a dictionary with explanations of unknown words appearing. All the

themes discussed in the thesis represent a precious opus of oral Croatian literature, which is still underdeveloped and should continue to be written and preserved for future generations.

Key words: oral literature, legends, ganga, proverbs, Studenci